

Житомирського державного університету імені І. Франка

Концептуальна метафора: актуальні засади дослідження

Житомирський державний університет імені І. Франка

У світлі сучасної когнітивно-дискурсивної парадигми концептуальна метафора привертає особливу увагу вчених-лінгвістів. У даній статті аналізуються основні етапи становлення теорії концептуальної метафори, характеризуються її ознаки, функції та типи.

Ключові слова: когнітивно-дискурсивна парадигма, когнітивна лінгвістика, концепт, концептуальна метафора.

О. А. Хорошун

Концептуальна метафора: актуальные основы исследования

В свете современной когнитивно-дискурсивной парадигмы концептуальная метафора привлекает особое внимание ученых-лингвистов. В данной статье анализируются основные этапы становления теории концептуальной метафоры, характеризуются ее признаки, функции и типы.

Ключевые слова: когнитивно-дискурсивная парадигма, когнитивная лингвистика, концепт, концептуальная метафора.

O. A. Khoroshun

Conceptual metaphor: current investigation base

In the light of the modern cognitive-discourse paradigm the conceptual metaphor attracts the attention of many linguists. Conceptual metaphor theory stages, its features, functions and types are analyzed in the article.

Key words: cognitive-discourse paradigm, cognitive linguistics, concept, conceptual metaphor.

Наша стаття має на меті проаналізувати основні етапи становлення концептуальної метафори, охарактеризувати її ознаки, функції та типи.

Метафора як лінгвістичний та ментальний феномен приваблює вчених протягом багатьох віків. У лінгвістику метафора прийшла з риторики, де вона розглядалась як засіб образного мовлення і естетики. Давньогрецький філософ і вчений Аристотель уперше представив основи теорії метафори у своїй "Поетиці", описавши її як спосіб переосмислення значення слова на основі подібності [1]. Але такий погляд щодо метафори отримав розвиток лише у XX столітті.

Розширення об'єктивних кордонів дослідження метафори в кінці XX – на початку XXI століть пов'язано з укоріненням когнітивно-дискурсивної парадигми у дослідженнях сучасних лінгвістів, які розглядають метафору, як складне поліфункціональне явище у логіко-філософському, семіотичному, семантичному, стилістичному та ономасіологічному аспектах (Н. Д. Арутюнова [2; 3], М. Блек [4], Е. Кассіер [5], Дж. Міллер [6], А. Річардс [7], В. М. Телія [8], Х Ортега-і-Гассет [9], Р. Якобсон [10]).

Когнітивні дослідження механізмів метафоричної концептуалізації спричиненні зміною статичного погляду на світ як жорстко детермінованої системи складових, розглядом світобудови у якості динамічної системи "атомарних фактів", тобто подій, явищ, властивостей, що розгортаються навколо людини, "поглинаючи" елементарні сутності як предметні змінні. Розробкою теорії концептуальної метафори займалися такі вчені як Т. С. Кун [11], П. Рікер [12], Е. МакКормак [13], Дж. Лакофф і М. Джонсон [14], Н. Д. Арутюнова [2; 3], В. Н. Телія [8], В. Г. Гак [15] та інші.

Основними передумовами когнітивного підходу до вивчення метафори стали положення про її ментальний характер (онтологічний аспект) і пізнавальний потенціал (епістемологічний аспект) [16, 16]. Детальному розгляду метафори, як способу мислення в рамках когнітивної лінгвістики, присвячена робота Е. МакКормака "Когнітивна теорія метафори" [13, 358-386], в якій він дає визначення метафорі як пізнавальному процесу.

Розуміння і створення метафори є результатом творчих зусиль. "Ця якість не виділяє метафору серед інших особливостей використання мови: будь-яка

комунікація – це взаємодія висловленої думки та думки вилученої з мовлення. Питання лише у ступені розриву. Метафора збільшує його тим, що використовує на додаток до звичайних мовних механізмів несемантичні ресурси. Для створення метафори не існують інструкції, немає довідників для визначення того, що вона означає або про що повідомляє” [17, 31].

Метафоричне вживання мови багато в чому відрізняється від “буквального, але при цьому воно не стає, а ні менш зрозумілим, а ні більш темним, ні менш практичним, ні більш незалежним від істинного і помилкового. Метафора не просто засіб “прикрашення”; вона активно приймає участь у розвитку знань, заміщуючи застарілі категорії новими, які дозволяють побачити проблему в іншому світлі, надаючи нам нові факти” [18, 195].

Сучасні розробки когнітивної теорії метафори викликані необхідністю вивчення практичного мовлення і тих сфер, що звернені до мислення, пізнання та свідомості, до концептуальних систем [2, 5-6], способів функціонування метафоричних моделей як особливого типу “дискурсивних практик”. Йдеться про встановлення “емпіричного підґрунтя” метафори (у термінах Дж. Лакоффа), тобто узагальненого досвіду взаємодії людини з навколишнім світом – зі світом об’єктів і соціумом [14, 43]. Особливу роль відіграє при цьому досвід безпосередньої взаємодії з матеріальним світом, що відображається мовними ресурсами, об’єктивуючими комунікативні акти.

Серед великої кількості існуючих теорій метафори найбільш поширеною, на сьогодні, є теорія концептуальної (когнітивної) метафори [14, 32]. Формування даної теорії пройшло декілька етапів, які характеризуються концепціями різних типів; від трактування метафоризації як семантичного зсуву прямого значення слова в сторону переносного, до трактування метафори як складного багаторівневого явища у когнітивному, комунікативному, психологічному та інших аспектах [19, 10].

Дж. Лакофф і М. Джонсон виділяють систему метафор, які базуються на прийнятих в англomовному суспільстві засадах щодо позначення об’єктів,

називаючи такі метафори концептуальними. Метафора – це поетичний і риторичний виразний засіб, що належить швидше до "незвичайної" мови, ніж до сфери повсякденного буденного спілкування. Більш того, метафора, як правило, розглядається виключно як явище природної мови, тобто те, що відноситься до сфери мислення або діяльності людини [14, 31]. Термін концептуальна метафора у трактуванні Дж. Лакоффа і М. Джонсона дозволяє розмежувати мовні засоби вираження і когнітивні процеси, що лежать в її основі, тобто розуміння одного явища (або сфери діяльності) у термінах іншого.

Концептуальні метафори визначають способи номінації однорідних понять через серію метафор, які базуються на загальних та подібних асоціаціях, охоплюючи таким чином цілі ідеографічні поля. Іншими словами, концептуальна метафора – це стійкі відповідності між областю джерела і цілі, зафіксовані у мовній і культурній традиції суспільства. В результаті сфери людської діяльності презентуються в мові певними, заданими концептуальними метафорами, точками зору [20].

Дж. Лакофф і М. Джонсон пропонують наступну типологію концептуальних метафор, яка розділяє усі існуючі метафори на три основних типи:

1. структурні метафори – одне поняття структурно впорядковується у термінах іншого;
2. орієнтаційні метафори – створюють концепти через просторові поняття та відношення;
3. онтологічні метафори – розкривають події, дії, емоції, ідеї тощо, як якусь істоту чи субстанцію.

Будучи явищем природної мови, концептуальна метафора виконує наступні когнітивні та комунікативні функції:

- сприяє становленню формуванню та поясненню концепту в людській свідомості (когнітивна функція);

- забезпечує актуалізацію вже наявного концепту і лематизацію його певних сторін у мовленнєво-мислиннєвому процесі (комунікативна функція) [21].

Різноманіття сучасних досліджень концептуальної метафори свідчить не лише про "неприпинний", але й про зростаючий інтерес до теорії Дж. Лакоффа і М. Джонсона. Твердження про те, що концептуальні метафори охоплюють всю сферу людського досвіду і володіють значним когнітивним потенціалом, на сьогоднішній момент підкріплюється багато численними дослідженнями концептуальної метафори, яка охоплює більшість сфер людської діяльності [15, 18].

Отже, варто зазначити, що вивчення та аналіз концептуальної метафори займає одне з провідних положень у сучасній лінгвістиці. Теорія концептуальної метафори визнається світовою наукою і застосовується у практичних дослідженнях, вона активно розвивається, удосконалюється та знаходить реалізацію у нових наукових інтерпретаціях.

Література

1. Аристотель Поэтика. – Москва, 1997. – 183 с.
2. Артюновой Н. Д. Метафора и дискурс. Вступительная статья // Теория метафоры: Сборник: Пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. — М.: Прогресс, 1990. — С. 5-32 .
3. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. – М.: Изд-во “Языки русской культуры”, 1999. – 326с.
4. Блэк М.. Метафора // Теория метафоры: Сборник: Пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. — М.: Прогресс, 1990. — С. 5-32 .
5. Кассирер Э.. Сила метафоры // Теория метафоры: Сборник: Пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. — М.: Прогресс, 1990. — С. 33-43.

6. Миллер Дж. Образы и модели, уподобления и метафоры // Теория метафоры: Сборник: Пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. — М.: Прогресс, 1990. — С. 5-32.
7. Ричардс А. Философия риторики // Теория метафоры: Сборник: Пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. — М.: Прогресс, 1990. — С. 44-67.
8. Телия В.Н. Вторичная номинация и её виды / В.Н. Телия // Метафора в языке и тексте. М.: Наука, 1988. — 202 с.
9. Ортега-и-Гассет Х. Две великие метафоры // Теория метафоры: Сборник: Пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. — М.: Прогресс, 1990. — С. 68-81.
10. Якобсон Р. Два аспекта языка и два типа афатических нарушений. // Теория метафоры: Сборник: Пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. — М.: Прогресс, 1990. — С. 110-132 .
11. Kuhn Thomas S. The Structure of Scientific Revolutions 3d edition Chicago University Press — 226 p.
12. Рикёр П. Живая метафора. // Теория метафоры: Сборник: Пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. — М.: Прогресс, 1990. С. 194-200.
13. МакКормак Эрл Когнитивная теория метафоры // Теория метафоры: Сборник: Пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. — М.: Прогресс, 1990. С. 358-386
14. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. — Chicago; London: The University of Chicago Press, 1980. — 242 p.
15. Гак В.Г. К типологии лингвистических номинаций. Языковая номинация. Общие вопросы / В.Г. Гак. - М.: Просвещение, 1977. — 302 с.
16. Будаев Э. В. Становление когнитивной теории метафоры // Лингвокультурология. - Вып. 1. - Екатеринбург, 2007. - С. 16-32
17. Davidson Donald What Metaphors Mean. — In: "Critical Inquiry", 1978, № 5, P. 31-47.

- 18.Гудмен Нельсон Метафора — работа по совместительству //Теория метафоры: Сборник: Пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. — М.: Прогресс, 1990. С. 194-200
- 19.Дудецкая С. Г. Метафоризация как способ терминообразования (на материале английской терминологии черепно-челюстно-лицевой хирургии и стоматологии). – Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 – Самара, 2007. – 24 с
- 20.Рябов А. Г. Метафора в свете когнитивной теории // Интернет ресурс: www.jurnal.org/articles/2009/fill45.html
- 21.Вовк Е. И. Когнитивные способы представления и вывода языковых знаний // Интернет ресурс: http://yaratiso.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=276&Itemid=50